

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 15

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць:

**Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 15. — Рівне,
РДГУ, 2001 р. — 160 с.**

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН
Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**
(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**
(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**
(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**
(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**
(Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**
(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**
(Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**
(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**
(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**
(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**
(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**
(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**
(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**
(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 8 від 30.03.2001 р.).

Збірник затверджений ВАКУ України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАКУ України № 1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАКУ України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 6.

© Рівненський державний гуманітарний університет,

2001

9. Там само, спр. 376, арк. 28.
10. Там само, спр. 378, арк. 5.
11. Див.: Там само, спр. 434, арк. 12-14.
12. Там само, спр. 432, арк. 9.
13. Там само, спр. 422, арк. 150.
14. Там само, спр. 422, арк. 13.
15. Цит. за: Ребрик Н. Будьмо знайомі, любий читачу! // Бонзельс В. Бджілка. Майя / Перекл. з нім. С.Черкасенка, літ. опрацювання тексту Н. Ребрик. – Ужгород: Карпати-Гражда, 1998. – С. 2-3.

Одержано редакцією 25.01.2001.

УДК: 371. 09

С. Б. БРИЧОК

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКІЛ НА ВОЛИНІ

В історію шкільництва на Україні церковнопарафіяльні школи вписали помітну сторінку як у справі ліквідації неписьменності, так і в справі піднесення духовності населення. Ці школи дали початкову освіту цілим поколінням українського народу, особливо сільського населення, і це позитивно позначилося на формуванні його культури і духовності.

Церковні школи почали виникати ще у XI столітті. У 1551 році Стоглавий собор наказав священникам відкривати у містах при церквах школи з метою підготовки грамотного духовенства. Учителями були священники, диякони, дяки.

Особливу роль у розвитку церковних шкіл відіграв К.П.Победоносцев (1827-1907), який упродовж чверті століття очолював Святійший Синод – ідеологічне відомство Росії. Це був відомий російський вчений-правознавець, автор чотирьох томів цивільного права, що належать до класичних праць юридичної літератури. Водночас в історії він відомий як монархіст, “злий геній Росії”. Така оцінка його діяльності була характерна для інтелігентів-соціалістів, терористів, які навіть епіграму склали:

Победоносцев для Синода,
Обедоносцев При дворі,
Он Бедоносцев для народу,
Доносцев просто – при царі [6,104].

Ця невдала характеристика тягнулась за ним довгі роки, мов шлейф.

Проте історія дає нині іншу оцінку його праці, і, насамперед, праці в галузі народної освіти.

Під час перебування на посаді обер-прокурора він приступив до реалізації єднання “вівтаря і престолу”. Саме тоді він заглибився у педагогічну проблематику і почав шукати в практиці навчання і виховання у школі засіб зміцнення монархії, державності.

Цей пошук привів його до необхідності реорганізації церковнопарафіяльної школи, яка до початку 80-х років XIX століття не являла собою в Росії певної закінченої системи. Чисельність таких шкіл на просторах Росії була незначною – біля 4500. Школи ці мали двох господарів (освітнянське відомство і місцеве духовенство) і були в досить жалюгідному стані.

Зробивши ставку на народну школу, К.П.Победоносцев спробував зробити все можливе для її відродження. Насамперед він теоретично довів її необхідність.

Проти світської, зокрема, земської школи він висунув серйозні обвинувачення. По-перше, вона в матеріальному плані є тягарем для Росії, по-друге, вона не відповідає потребам російського народу, - така суть цих обвинувачень.

У реалізації своєї ідеї реформування церковнопарафіяльних шкіл він знайшов підтримку в особі С.О.Рачинського – професора ботаніки Московського університету, який рано пішов у відставку на знак протесту проти адміністративного безчинства і організував на свої кошти декілька сільських шкіл у Бельському повіті Смоленської губернії. Відродити і підняти на нову сходинку церковну школу – стало однією із найголовніших справ його життя.

С.О.Рачинський оголосив церковнопарафіяльну школу кращим типом народної школи і вимагав, аби земські школи замінювати церковнопарафіяльними. Головною метою останніх мало стати релігійне виховання, а центральним предметом – Закон Божий. Він вважав, що без

таких книг, як часослов, псалтир, “Старий заповіт”, “Новий Заповіт”, сільська школа немислима.

На думку Рачинського, навчально-виховний процес у церковнопарафіяльній школі повинен бути спрямований на тісний зв'язок навчання із церковним життям. В цій школі як органі церкви не повинно бути ніяких “модних педагогічних прийомів” і знань, що суперечать релігії.

Слід відмітити, що С.О.Рачинський як учитель досить непогано навчав дітей способам усного рахунку, що так образно показано Н.П.Богдановим-Бельським, колишніх його учнем, на картині “Усний рахунок”.

Церкву і державу він вважав плідними факторами російської історії, бо саме вони нероздільні, як “тіло й дух”.

Дітям, на його думку, потрібна школа, яка народові “люба”, школа, що не відриває людину від її середовища, не позбавляє сім'ю робочої сили.

К.П.Победоносцев відзначав, що виховання не слід ставити в залежність від розумової освіти. Він пропонував виховувати людей у суворому порядку суспільного життя, щоб порушення цього порядку розцінювалось як моральне зло, а виконання – як добро.

Загальну кількість церковних шкіл в Росії він планував довести до 40 тисяч, тобто до кількості церковних парафій.

Навчання мало відбуватись в церковному будинку чи в іншому “безкоштовному приміщенні”. Навчальний план включав вивчення Закону Божого, церковнослов'янської мови, читання, письма по-російськи, рахунку і церковного співу. Шкільний курс визначався двома роками.

Головна проблема була – примусити духовенство взяти на себе додаткові обов'язки – займатися школою. К.П.Победоносцев розумів, що користь від священників як викладачів народної школи буде мінімальною, але свідомо йшов на цей крок, аби підтримати загальну урядову лінію на відлучення земських органів управління від керівництва народною школою.

У листі до С.О.Рачинського він писав: “Справедливо, що віддати школи духовенству – справа бідова. Але хіба менше біди віддати їх земству з його самодурами, фантазерами...” [6,106].

У 1882 році К.П.Победоносцев створив при Синоді спеціальну комісію для розробки забезпечення духовенством керівної ролі у справі народної освіти. У 1884 році розроблені комісією правила були затверджені Олександром III. Після цього було виділено 55 тисяч рублів для розвитку церковної школи. У 1887 році державні дотації для потреб церковнопарафіяльних шкіл склали 175 тисяч рублів, у 1895 році – 875 тисяч, а в 1902 році 10 млн. рублів.

Додаткові кошти вишукувались і в місцевих бюджетах.

Держава не шкодувала коштів для збереження монархії, для того, щоб син чи дочка селянина залишалися в сім'ї і не претендували на інший соціальний статус.

Сильну протидію старанням К.П.Победоносцева чинив антиклерикальний, суспільно-педагогічний рух. Вони знаходили “гріхи” в діях К.П.Победоносцева, обвинувачували його в тому, що чимало коштів замість потреб шкіл витрачається на утримання інспекцій, спостерігачів і т.і.

Звичайно, обер-прокурор був вірним слугою монархії. К.П.Победоносцев вважав, що за своєю освітою дворянство повинно стояти вище, ніж інші прошарки населення.

Саме з ініціативи і згоди К.П.Победоносцева Міністерство внутрішніх справ здійснювало жорсткий контроль за благонадійністю учителів, професорів, учнів і студентів, заборону на педагогічну діяльність для політично неблагонадійних, вводило каталог обмежень для шкільних бібліотек.

Стараннями К.П.Победоносцева у вузах було введено вивчення Богослів'я для всіх студентів православного віросповідання.

Водночас саме він допоміг похоронити проект відкриття у Петербурзі жіночого медичного інституту. Він різко виступав проти прагнення жінок до освіти, бо, мовляв, це приведе до “падіння моральності”.

Таким чином можна стверджувати, що постать К.П.Победоносцева досить суперечлива: чимало зробивши корисного для церковних шкіл, він гальмував розвиток середньої і вищої освіти.

Слід відзначити, що до 1905 року кількість церковнопарафіяльних шкіл зростала і вони знаходились на піднесенні. Назву церковнопарафіяльні школи замість церковноприходських отримали у 1884 році.

З цього часу церковнопарафіяльні школи стали основним типом шкіл. Вони добре фінансувались. З кожним роком асигнування зростало.

Це видно з таблиці:

РОКИ	На початкові школи (в крб.)	
	Міністерства освіти	Св. Синоду (церковнопарафіяльні)
1896	1 569 661	3 454 645
1897	1812 895	4 954 645
1898	2 012 895	4 954 645
1899	2 512 895	4 954 645
1900	3 012 895	6 813 446

Кожна духовна особа зобов'язана була навчати дітей у маленькій школі чи в квартирі, або в найманому приміщенні. За навчання дітей такий вчитель отримував плату за погодженням або щомісячно по 25 копійок з кожного учня, чи від 1 до 5 карбованців за рік, чи покнижно: за буквар 3 крб., за часослов 5 крб., за псалтир 10 крб.

Вважалося, що релігія, дисципліна і гімнастика – три стовпи, на яких повинна триматися початкова школа.

Метою таких шкіл було утвердження в народі православного вчення віри і християнської моралі, повідомляючи при цьому першопочаткові знання. У перелік предметів, які вивчались у церковнопарафіяльній школі, входили: Закон Божий (вивчення молитов, священна історія і пояснення богослужіння, короткий катехізис), церковний спів, читання церковного і цивільного друку і письмо, початкові арифметичні відомості.

З 1981 року шкільна мережа церковного відомства поповнилась за рахунок тисяч так званих “вільних” селянських шкіл та шкіл грамоти. Їх охоче взяв під свою опіку Синод. Комісія, затверджена Комітетом міністерств для вироблення “Правил про церковнопарафіяльні школи”, вимагала, щоб уся справа початкової освіти народу належала духовенству “я природному і законному вчителю народу”.

25 листопада 1893 року Указом імператора було призначено спостерігача церковнопарафіяльних шкіл і шкіл грамоти викладача духовної семінарії кандидата богослів'я Костянтина Левитського із посадовим окладом 2 тисячі рублів за рік, з яких 1500 р. – на оплату, а 500р. – на роз'їзди і канцелярські витрати, а його помічнику – 300 рублів на роз'їзди та 700 р. – на оплату.

Про зростання чисельності церковнопарафіяльних шкіл на Волині у 90-х роках XIX століття свідчить, наприклад, те, що в 1892-93 навчальному році їх було 678 та 496 шкіл грамоти, а у 1891-92 навчальному році їх було на 97 менше.

Водночас у цей період в 129 парафіях губернії зовсім шкіл не було. Найбільше таких приходів було у Кременецькому, Дубенському та Ковельському повітах.

На заваді відкриттю шкіл стояла бідність місцевого населення (стихійні лиха, неродючі землі, наявність численних хуторів, відсутність приміщень, недостатня ініціативність місцевої влади та духовенства та наявність шкіл Міністерства народної освіти (то не було потреби відкривати церковнопарафіяльні).

Найбільш продуктивними у плані відкриття церковнопарафіяльних шкіл на Волині були 80-і роки XIX століття. Наприкінці століття у Волинській губернії відкрилось 680 однокласних сільських училищ Міністерства народної освіти та близько 1400 церковнопарафіяльних шкіл. Це свідчило про позитивні зрушення в галузі освіти, хоча система освіти відставала від потреб життя.

У цей період освітні заклади Волині, що давали початкову освіту, склалися із таких типів: парафіяльні училища, повітові училища, недільні школи, початкові народні училища, школи грамоти, церковнопарафіяльні школи та національні школи (для німців, чехів, євреїв).

Станом на 1903 рік площа Волинської губернії становила 63.036.8 квадратних верств, а кількість жителів – 3 млн. 440 тисяч 800 чол. У цей період нараховувалось тут 581.410 дітей шкільного віку, з них навчалися лише 115.629 .

Писемність серед селян Волині за даними перепису 1912 року становила: у чоловіків 19,25 %, у жінок – 4,84 % . Люди, які за статистикою вважалися письменними, в більшості випадків дуже далекі від справжньої писемності. Якщо механічно людина вміє написати ім'я та прізвище, то вона рахується писемною, а щось написати складніше рідко хто вміє. В результаті відсоток писемних чоловіків склав 9,3 % [4,18].

У 1913 році за даними Волинського губернського земства у Волинській губернії було 8239 населених пунктів. З них: міст – 13, містечок – 143, сіл – 3408, колоній – 1210, слобід – 296, присілків – 244, хуторів – 2603, фільварків і ферм 314 [5,8].

Така своєрідність краю позначилась на освіті населення, зокрема сільського, оскільки на хуторах школу відкрити неможливо насамперед через малу кількість дітей.

У колоніях, де проживали німці, чехи, поляки та інші, існували свої школи, які мали свою специфіку. Люди цих національностей більш свідомо підходили до освіти своїх дітей. Слід відмітити, що євреї, наприклад, навіть приймали православ'я аби вступити до університету.

У перші роки ХХ століття місцева сільська влада чинила опір відкриттю і діяльності церковнопарафіяльних шкіл, відмовляючи у виділенні коштів, підбурюючи селян забирати з них дітей і віддавати у міністерські школи. Селяни не знали кого слухатись, а відтак і зовсім не посилали дітей на навчання.

Головною причиною протидії церковнопарафіяльним школам було поширення в російському суспільстві ліберальної течії, революційних настроїв інтелігенції. Субсидії держави були відібрані і їх підтримувало лише духовенство. Змінились соціально-економічні та політичні умови, на арену громадського життя вийшли земства, зокрема у центральній та східній частині країни.

20 червня 1917 року була прийнята Постанова Тимчасового уряду “Про об'єднання з метою

запровадження загального навчання учбових закладів різних відомств у відомстві Міністерства

народної освіти”. Церковнопарафіяльні школи припинили своє існування. Незважаючи на те, що в

історії освіти і педагогіки їм відводилось скромне місце, вони дали початкову освіту цілим

поколінням українських селян, що в свою чергу позитивно позначилось на їх культурі та духовності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волинские епархиальные ведомости. – 1887. – №21.
2. Волинские епархиальные ведомости. – 1898. – №26.
3. ДАВО. – Ф. 3.869. оп.3. спр. № 861.
4. Известия Волинского губернского земства. – 1913. – №2.
5. Известия Волинского губернского земства. – 1913. – №35-36.
6. Тебиев Б. К., Победоносцев К. П.: легенда и реальность // Советская педагогика. – 1991. – №3.

Одержано редакцією 10.01.2001.

УДК: 370. 01
ФІЛОНЕНКО

Р. С.

ТОВАРИСТВО “ПРОСВІТА” У БОРОТЬБІ ЗА
ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО

ЗМІСТ

<i>Бех І. Д., Павелків Р. В.</i> Пріоритети виховання сучасної вузівської молоді	3
<i>Воробйова Л. М.</i> Проблеми мовної освіти школярів у науковій спадщині К.Д.Ушинського	7
<i>Карпенчук С. Г.</i> А.С.Макаренко і соціометричне дослідження	9
<i>Наливайко І. П.</i> Організація виховної роботи учнів засобами мистецтва у Павлівській середній школі	13
<i>Антонець Н. Б.</i> Спиридон Черкасенко: умови здобуття педагогічної освіти і становлення світогляду	17
<i>Бричок С. Б.</i> Становлення та розвиток церковнопарафіяльних шкіл на Волині	23
<i>Філоненко Р. С.</i> Товариство “Просвіта” у боротьбі за збереження та розвиток українського шкільництва на Волині в період польської влади	26
<i>Сойчук Р. Л.</i> Оновлення змісту освіти у Великій Британії в 90-х роках ХХ століття	28
<i>Петренко В. В.</i> Сутність патріотизму як моральної якості особистості, його зміст і внутрішня структура	30
<i>Пальчевський С. С.</i> Віра як педагогічна категорія	32
<i>Сілкова Е. О.</i> До питання про істотні ознаки особистісно-орієнтованого навчання	35
<i>Воробйова І. А.</i> Соціокультурна компетенція як система знань, вмінь і навичок учнів	39
<i>Дупак Н. В.</i> Проблеми виховання культури праці учнівської молоді у Німеччині	43
<i>Ставицька О. Г.</i> Паралінгвістичні засоби у структурі мовленнєвого впливу: визначення понять	45
<i>Петрова М.</i> Сугестопедичні принципи навчання	48
<i>Безкоровайна О. В.</i> Теоретико-практичні основи миротворчої діяльності учнівської та студентської молоді	50
<i>Янциур М. С., Войтко А. І.</i> Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до реалізації професійної активізації учнівської молоді	53
<i>Литвиненко С. А.</i> Соціалізація та виховання як педагогічні категорії	61
<i>Кириленко С. В.</i> Технології валеологічної освіти та виховання	64
<i>Ігнатенко Г. В.</i> Значення самостійної практичної роботи в процесі трудового навчання для розвитку та виховання школярів	69
<i>Галатюк Ю. М.</i> Психолого-педагогічні особливості процесу розв’язування творчої навчальної задачі	72
<i>Свириденко С. О.</i> Робота класного керівника з формування здорового способу життя школярів	76
<i>Кирильчук Ю. В.</i> Вправи на заняттях з автосправи як засіб індивідуалізації процесу навчання студентів	82
<i>Роценюк А. М.</i> Проблеми адаптації студентів першокурсників у вищому навчальному закладі	85
<i>Сидоренко В. В., Щетина Н. П.</i> Робочий зошит як засіб оптимізації навчально-пізнавальної діяльності школярів на уроках креслення	89
<i>Пилипенко О. І.</i> Превентивна освіта в контексті соціалізації студентів	96
<i>Оржеховська В. М.</i> Проблема формування здорового способу життя в системі підготовки студентів	99
<i>Терешко Т. В.</i> Особливості становлення і розвитку жіночої освіти на Волині в кінці ХІХ –	10

поч. XX ст. в умовах імперської політики царату	3
Буцяк В. І. Педагогічна культура в системі професійної підготовки майбутніх вчителів музики	10 8
Лесняк Н. В. Спрямування мовленнєвої роботи на заняттях з образотворчого мистецтва	11 3
Тюска В. Б. Творчість – як діяльнісний спосіб життя особистості	11 6
Яковенко Л. П. Виконавський аспект підготовки вчителів музики	11 9
Черній А. Л. Творчий потенціал учителя як один із пріоритетних напрямів національної освіти	12 3
Харламенко В. Б. Стан і проблеми професійної орієнтації учнів у роботі вчителя трудового навчання	12 6
Сингаївський Д. В. Використання відомих конструкцій “вічних” двигунів в процесі вивчення основ наук і трудової підготовки школярів	13 0
Смалько М. Ф. Індивідуально-особистісний аспект у розвитку музичної обдарованості: традиції та сучасність	13 5
Димченко С. С. Специфічні прийоми вивчення музичних творів напам’ять	13 9
Сяська В. Н. Метод інтеграційно-спеціалізованого навчання зі зворотним зв’язком з курсу “інженерна графіка” – основа творчої моделі освіти для XXI століття	14 3
Яцейко В.А., Сех І.С. Інтерактивна модель навчання, як один із дидактичних пошуків в процесі гуманізації освіти	14 8
Відомості про авторів	15 5

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 15

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор Бричок Б. П.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

КОМП'ЮТЕРНА ВЕРСТКА БОНДАРЯ А. М.

Здано до набору 20.01.2001 р. Підписано до друку 30.03.2001 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 19,55. Обл. вид. арк. 19,92. Замовлення № 127 Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки
(к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 15. — Рівне, РДГУ, 2001р. — 160 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 6.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

ББК 74.20